

YASHIL

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№10

Google Scholar

OPEN ACCESS

ULRICHSWEB[®]
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

OpenAIRE

ROAD

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

Academic
Resource
Index
ResearchBib

ISSN
INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

CYBERLENINKA

BASE

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Crossref

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2025

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Elektron nashr. 712 sahifa.

2025-yil, 16-oktyabr

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoirazimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldix'o'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukhonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhmatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja'sur Artiqboy o'g'li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldasheva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldasheva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

QAYTA TIKLANUVCHI YASHIL ENERGIYA: BARCHA UCHUN MUHIM MASALA.....	13
Muxiddin Kalonov	
MOLIYAVIY INNOVATSIYALAR: IQTISODIY MOHIYATI, QO'LLANILISHI VA RIVOJLANISHI.....	19
Quliyev Begimqul Melikovich	
SAVDO KORXONALARI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA STATISTIK TAHLIL USULLARIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI.....	24
Sabirova Oysuluv Shonazarovna	
KORXONANING MEBEL MAXSULOTLARI BOZORIDAGI O'RNINI KENGAYTIRISH USULLARI	30
Musayeva Shoirazimovna	
IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA INVESTITSIYA KO'RSATKICHLARI TIZIMINING FUNKTSIONAL JIHATI.....	35
Alabayev Sobitxon	
MAMLAKATIMIZDA MAHSULOTLARNING MUVOFIQLIGINI BAHOLASH AMALIYOTI.....	40
Zakirov Ansabxon Akaidinovich	
ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЗЕЛЁНЫХ ОБЛИГАЦИЙ В УЗБЕКИСТАНЕ.....	48
Саидахмедова Аида Мирзаевна	
KORXONALAR FAOLIYATIDA DEBITOR VA KREDITOR QARZDORLIKNI BOSHQARISH	55
Mirzayev Ozod Furkatovich	
AHOLI PUL DAROMADLARI VA HUDUDIY IQTISODIY RIVOJLANISH KO'RSATKICHLARI O'RTASIDAGI EKONOMETRIK TAHLIL.....	59
Qodirov Farrux Ergash o'g'li	
BUDJET RESURSLARI SHAKLLANISHIDA HUDUDNING SOLIQ SALOHİYATINI OSHIRISH VA MOLIYAVIY BARQARORLIK.....	64
Yuldashev Adhamjon Axadjonovich	
SANOAT KORXONALARI IQTISODIY RIVOJLANISHI TUSHUNCHASIGA NAZARIY YONDASHUVLAR.....	69
Muydinov Xusniddin Nuriddin o'g'li	
МЕТОДИКА УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВЫМИ ПОТОКАМИ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА	73
Минутдинова Лилия Тагировна, Машарипов Озод Алимович	
ГАРМОНИЗАЦИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ СТАНДАРТОВ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН В СООТВЕТСТВИИ С МСФО	78
Абдужалилова Дилноз Абдусаттаровна	
RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA SMART TURIZMNI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARBLIGI	84
Sobirjonov Muxiddin Toxirjon o'g'li	
TO'LOVGA QOBILIYATSIZLIK HOLATIDAGI KORXONALARDA TUGATISH BALANSINI TUZISH.....	90
Nabiyev Gofurjon Nosirjon o'g'li	
O'ZBEKISTON SANOATINING "YASHIL" IQTISODIYOTGA O'TAYOTGANLIGI: IMKONIYATLAR VA CHEKLOVLAR	96
Habibullayev Oybek Asliddin o'g'li	
YASHIL IQTISODIYOT KONTSEPTSIYASINING EVOLYUTSIYASI VA ILMIY-NAZARIY YONDASHUVLAR.....	102
Allayarov Suxrob Rustamovich	
O'ZBEKISTONDA TO'G'RIDAN-TO'G'RI CHET EL INVESTITSIYALARINING MILLIY IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDAGI ROLI	107
Raxmatov Adxam Itolmasovich, Boynazarova Matluba Xatamovna	

HUDUDIY IJTIMOY TENGLIK VA KAMBAG'ALLIKNI YUMSHATISHDA MEHNAT RESURLARI OMILLARI.....	114
Durumov Temur G'olibovich	
TRANSPORT TARMOG'I VA MILLIY IQTISODIYOTNING ASOSIY TARMOQLARI O'RTASIDAGI BOG'LIQLIKNI MODELLASHTIRISH (SURXANDARYO VILOYATI MISOLIDA)	121
Turayev Baxtiyor Ergashevich, Aymatov Sirojiddin To'raqul o'g'li	
РОЛЬ ЭНЕРГЕТИКИ В ФОРМИРОВАНИИ УСТОЙЧИВОГО РОСТА ЭКОНОМИКИ УЗБЕКИСТАНА.....	134
Нигматуллаева Гулчехра Нуруллаевна	
O'ZBEKISTONDA OLIY TA'LIM BOZORINING RIVOJLANISH TENDENTSIYALARI VA UNDA SIFAT MENEJMENTINING ROLI.....	139
Yuldashev Iskandar Bahromovich	
YER QA'RIDAN FOYDALANUVCHILARGA SOLIQ SOLISHNING NAZARIY ASOSLARI.....	145
Zoxidov Ismatjon Yunusjon o'g'li	
RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA TURIZM INDUSTRIYASIDA INNOVATSION BIZNES-MODELLAR.....	151
Shaxinabonu Choriyeva	
AVTOTRANSPORT – EKSPEDITSIYA XIZMATLARI BOZORIDA MARKETING KONTSEPSIYASI	157
Ergasheva Mukhabbat Abdusamatovna	
“YASHIL” ENERGIYA ISHLAB CHIQUVCHI KICHIK TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINI SOLIQQA TORTISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	163
Toshtemirov To'liqin Toirjonovich	
DAVLAT IQTISODIY BARQARORLIGINI TA'MINLASHDA SIYOSIY INSTITUTLARNING ROLI VA UNI KUCHAYTIRISH MEKANIZMLARI.....	166
O. Nurmuradov	
TIJORAT BANKLARIDA RAQAMLI BANK TEXNOLOGIYALARINI TAKOMILLASHTIRISH ASOSLARI	171
Meyliqulov Shaxboz Xolmamat o'g'li	
СВЯЗНОСТЬ НАЦИОНАЛЬНЫХ И РЕГИОНАЛЬНЫХ СТРАТЕГИЙ В УЗБЕКИСТАНЕ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ.....	176
Ташматов Гайрат Ровшанович, Содиков Авазбек Мадаминович	
QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASI TURIZM SOHASINI RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI.....	183
Zarikeyeva Miyasar Maratovna	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA RAQAMLI IQTISODIYOTNING RIVOJLANISH TENDENSIYASI.....	187
Saidrahmatova Zuhraxon Saidazim qizi	
O'ZBEKISTON KONCHILIK SANOATI KORXONALARIDA INVESTITSION JARAYONLARNI BOSHQARISH VA INNOVATSION XAVFLARNI KAMAYTIRISH STRATEGIYALARI	192
Kurbanova Mehriniso Nematjanovna	
O'ZBEKISTONDA QULAY INVESTITSIYA MUHITINI SHAKLLANTIRISH MUAMMOLARI.....	196
Xuramov Zafar Rajabaliyevich	
PAXTA-TO'QIMACHILIK KLASSTERLARIDA XOMASHYO TA'MINOTI BARQARORLIGINI TA'MINLASHNING XORIJ DAVLATLAR TAJRIBASI.....	201
Zakirov Abduazim Abdurashidovich	
НОВЫЙ ЭТАП ПРИМЕНЕНИЯ РЫНОЧНЫХ МЕХАНИЗМОВ В ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.....	206
Махкамов Ибраим	
O'ZBEKISTONDA SUG'URTA BOZORINING RIVOJLANISH TENDENTSIYALARI.....	213
Kushmuradov Oman, Ismoilov Sherzod Ismoil o'g'li	
GLOBALIZATSIYA SHAROITIDA MILLIY IQTISODIYOT NAZARIYASI.....	217
Mo'ydinov Xurshidbek Abdullayevich	
DORIVOR O'SIMLIKLARNI QAYTA ISHLASHNING HOZIRGI HOLATI VA MUAMMOLARI	221
Usmonov Mirg'ulom Xoshim o'g'li	

BARQAROR IQTISODIY O'SISHGA YERISHISHDA SUN'IY INTELLEKT TIZIMLARINI QO'LLASH METODOLOGIYASINI TAKOMILASHTIRISH (XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBASI MISOLIDA)	227
Nasrulloev Hayotjon Xabibulloevich	
НЕЙРОИНТУИТИВНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ЕГО РОЛЬ В УПРАВЛЕНИИ РИСКАМИ В БИЗНЕСЕ.....	233
Ягудин Дмитрий Рустамович	
RESURLARNI SOLIQQA TORTISH AMALIYOTINING XORIJIY MAMLAKATLAR TAJRIBASI VA ULARNING MILLIY SOLIQ TIZIMIDA QO'LLASH MASALALARI	240
Nasimdjanoov Yunusjon Zoxidovich	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA KICHIK TADBIRKORLIK SUBYEKTLARI UCHUN QO'LLANILAYOTGAN SOLIQQA TORTISH MEXANIZMLARI	246
Akbarov Akramjon Ibragimzhonovich	
TO'QIMACHILIK SANOATI KORXONALARIDA "YASHIL" MARKETINGNI JORIY ETISHNING DOLZARB JIHATLARI	250
Bazarova Fayyoz Tuxtamurodovna	
INSON KAPITALI VA IQTISODIYOTNING RAQAMLI TRANSFORMATSIYASI.....	255
Muzaffar Raximov	
UY-JOY KOMMUNAL XO'JALIGINI INNOVATSION RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY SAMARADORLIGI.....	259
Odamboyev Oybek Ravshanbek o'g'li	
INTERNATIONAL ORGANIZATIONS' APPROACHES TO ATTRACTING INVESTMENT IN HUMAN CAPITAL	268
Akhmadaliyeva Nikholakhon	
RAQAMLI PLATFORMALAR ORQALI KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI.....	273
Vohobov Hikmatillo Ma'mirjon o'g'li	
ФОРСАЙТ И ЭКОНОМИЧНЫЕ ИННОВАЦИИ КАК ДРАЙВЕРЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ТОРГОВЛИ САМАРКАНДА	280
Тохинова Гуллола Миркамолевна	
KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIKNI BOSHQARISHDA KASB-HUNAR TA'LIMI BITIRUVCHILARINING O'RNI	287
Toshpulatov Sherzod Xaydarkulovich	
DIGITAL TECHNOLOGIES IN ECOTOURISM: INNOVATIVE STRATEGIES FOR ADVANCING GREEN TOURISM	292
Barno Erkayeva	
AGROTURIZM SOHASINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI.....	296
Baymuradova Iroda Shermamatovna, Mardonova Zarifa Numonjonovna	
DAVLAT BUDJET NAZORATI TIZIMINI RIVOJLANTIRISH YO'NALISHLARI	301
B.Sh.Mirzayev	
YOSHLAR BANDLIGIDA KO'NIKMALAR NOMUTANOSIBLIGI MUAMMOLARI VA YECHIMLARI.....	307
Raxmatxo'jayev Axrorxo'ja Akmal o'g'li	
TO'QIMACHILIK MAHSULOTLARINING EKSPORT SALOHİYATINI TAHLIL QILISH VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARINI BAHOLASH.....	311
Oqboyev Alisher Rasuljanovich	
РЕИНЖИНИРИНГ БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ И ИХ РОЛЬ В РАЗВИТИИ БАНКОВСКОГО БИЗНЕСА.....	317
Рахимходжаева Нодира Саидрахаловна	
QISHLOQ XO'JALIGI TA'MINOT ZANJIRI JARAYONLARINING HOZIRGI HOLATINI TAHLIL QILISH.....	323
Ermonov Farrux	
O'ZBEKISTONDA RAQAMLI IQTISODIYOTNI SHAKILLANTIRISH JARAYONIDA MOLİYAVIY NAZORATNI INNOVATSION TA'LIM YO'NALISHLARINI YO'LGA QO'YISH ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI.....	329
Turg'unov Bahtiyor Nuriddinovich	

MARKAZIY OSIYODA SUV RESURSLARINI BOSHQARISH VA HAMKORLIKNING DOLZARB MASALALARI	334
Amanbaev Amanali Orazbaevich	
RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA YANGI TURDAGI LOGISTIKA XIZMATLARINING USLUBIY ASOSLARI.....	338
Z. Teshayev	
O'ZBEKISTON AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA XIZMATLARI SOHASINING AMALDAGI HOLATINI TAHLIL QILISH.....	343
Suyunov Asror Baxtiyorovich	
KORPORATIV BOSHQARUVDA LEADERSHIP 4.0 TAMOYILLARINI JORIY ETISH SAMARADORLIKNI OSHIRISH IMKONIYATLARI.....	349
Ismailov Allayor Rashidovich	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA AHOLI BANDLIGINI TA'MINLASH MASALALARI	355
Yusupov Farxod Adamboyevich	
O'ZBEKISTONDA YASHIL IQTISODIYOTNI O'RNI VA UNI RIVOJLANTIRISHNI USTUVOR YO'NALISHLARI	359
Abdullaeva Nilufar Javdat qizi	
MINTAQADA SANOAT KORXONALARINI RIVOJLANTIRISHNING SOLISHTIRMA EKONOMETRIK MODELLARI (SURXONDARYO VILOYATI MISOLIDA)	363
Saatmurotov Shohrux Zafar o'g'li	
O'ZBEKISTON SUG'URTA BOZORI: RIVOJLANISH TENDENSIYALARI VA ISTIQBOLLI IMKONIYATLAR	369
Abdurazaqov Jasur Abdunasimovich	
RAQAMLI PLATFORMALAR YORDAMIDA NORASMIY VA YASHIRIN IQTISODIYOTNI QISQARTIRISHNING QO'SHIMCHA IMKONIYATLARI TO'G'RSIDA.....	374
Nasrullayev Hikmatullo Habibulloyevich	
O'ZBEKISTONDA KICHIK VA O'RTA BIZNESNI QO'LLAB-QUVVATLASH MAQSADIDA "XIZMATLAR IPOTEKASI" MOLIYAVIY INSTRUMENTLARINI AMALIYOTGA JORIY QILISH MASALALARI	379
Uskenbayeva Dilnoza Boxodir qizi	
ЭКОНОМИКО-СТАТИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ КАПЕЛЬНОГО ОРОШЕНИЯ ПРИ ВОЗДЕЛЫВАНИИ ЛУКА В ДЖИЗАКСКОЙ ОБЛАСТИ.....	384
Суюнов Шохзодбек Мурод угли	
XORIJIY DAVLATLAR SANOAT IQTISODIYOTIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH TAJRIBASI (YAPONIYA, KOREYA VA GERMANIYA MISOLIDA)	389
Mansurova Sayyora Baxtiyor Kizi	
KORXONALARDA ISHLAB CHIQUARISH XARAJATLARI HISOBGA OLIISHDA XORIJ TAJRIBASINI QO'LLASH	395
Raxmatov Baxriddin Baxtiyor o'g'li	
PECULIARITIES OF THE IRRIGATION WATER DELIVERY PAYMENT IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN	399
Muminov Sherzod Kholmirzaevich	
DIGITALIZATION OF AGRICULTURAL PRODUCTS FOR EXPORT	404
Azimov R.B.	
AHOLI JON BOSHIGA UMUMIY DAROMADLAR HAJMINI TREND MODELLAR ASOSIDA PROGNOZLASH	409
Xolto'rayev Islom Ilhomovich	
RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA YANGI BANDLIK SHAKLLARI	416
Sayipov Begzod Rahimovich	
TIJORAT BANKLARINING YANGI DAVR SHAROITIDA MOLIYAVIY BARQARORLIGINI BAHOLASH USULLARI VA INDIKATORLARI	422
Sadikov Iskandar Gayratovich	
TIJORAT BANKLARI AKTIVLARINING SAMARADORLIGINI IQTISODIY-STATISTIK TAHLILI	427
Ibrohimov Davronbek Muhammadi o'g'li	

MAHALLIY BUDJET SOLIQLI DAROMADLARI BAZASI BARQARORLIGINI TA'MINLASHDA SOLIQLAR TA'SIRCHANLIGINI OSHIRISH YO'LLARI	433
Isoqov Zafarjon Zokirjonovich	
TOSHKENT SHAHRIDAGI YIRIK SOLIQ TO'LOVCHILARNING SOLIQ QARZDORLIGI TAHLILI	438
Soipov Boburmirzo Nosirjon o'g'li	
РОЛЬ ЖИЛИЩНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ В СИСТЕМЕ КОМПЛЕКСНОГО РАЗВИТИЯ ТЕРРИТОРИЙ МЕЗОУРОВНЯ	446
Далиев Ахтам Шарафутдинович	
TO'QIMACHILIK SANOAT KORXONALARIDA INSON RESURLARINI BOSHQARISHDA XORIJ TAJRIBALARINING ZARURLIGI	454
Abdullayev Dostonbek G'ofurjon o'g'li	
TURISTIK KLASSTERLARNING NAZARIY ASOSLARI VA ULARNING HUDUDIY IQTISODIY RIVOJLANISHDAGI O'RNI	458
Xaitov Oxunjon Nomoz o'g'li	
XIZMAT KO'RSATISH KORXONALARIDA RESURS TA'MINOTI BOSHQARUVINING NAZARIY KONSEPSIYALARI VA MODELLARI	462
Arziqulova Oybar chin Eshquvat qizi	
XIZMATLAR SEKTORIDA RAQAMLI INNOVATSIYALAR VA MIJOZLAR EHTIYOJLARINI QONDIRISH MEKANIZMLARI	467
Xudoyorov Lochinbek Bahromovich	
СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ПОДГОТОВКИ КАДРОВ В РАЗВИТИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА	472
Базаров Бердымурад Улугмуродович, Атавуллаева Саида Джумабекмуродовна	
TURIZM SOHASIDA KADRLAR SALOHİYATINI OSHIRISHNING TASHKILIY-IQTISODIY MEKANIZMI	478
Ho'jaqulov Bobur Rustam o'g'li	
KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHDA DAVLATNING RO'LI	483
Nabiyeva Muxabbat Djabirxanovna	
"HOW GREEN INVESETMENTS CAN EFFECT ON ECONOMIC GROWTH IN DEVELOPING COUNTRIES"	485
Farangiz Ma'rufjonovna Pirmatova	
TIJORAT BANKLARIDA UZOQ MUDDATLI RESURLAR MANBALARI VA ULARNING HAJMINI OSHIRISHNING ZARURIYATI	493
Abduraxmonov Akmal Nurmat o'g'li	
GLOBAL BOSHQARUV VA BARQAROR RIVOJLANISHDA YASHIL TEXNOLOGIYALARNING ROLI	498
M.Sh. Tolipov	
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМОВ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ	504
Буранбаева Шоира Рустамовна	
O'ZBEKISTON SHAROITIDA PIYOZ YETISHTIRISHDA TOMCHILATIB SUG'ORISHNI QO'LLASH ISTIQBOLLARI	508
Suyunov Shohzodbek Murod o'g'li	
YENGIL SANOAT KORXONALARINING RIVOJLANISHIGA BOSHQARUV MADANIYATIDAN FOYDALANISHNING TA'SIRI	513
Aknazarova Zebiniso Bagdadovna	
ISHLAB CHIQARISHNI DIVERSIFIKATSIYALASH SHAROITIDA KORPORATIV BOSHQARUVNING TASHKILIY-IQTISODIY MEKANIZM SAMARADORLIGINI ANIQLASH USULLARI	518
Qurbaniyazov Shaxzodbek Karimovich	
KICHIK BIZNESNI RIVOJLANTIRISH VA JOYLASHTIRISHNING IQTISODIY VA TASHKILIY ASOSLARI	524
Salimov Burxon Abubakirovich	
"YASHIL" IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISH VA UNDA ENERGIYADAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH	530
Berdiyeva Aziza G'anisher qizi	

SIRKULAR IQTISODIYOTDAN KORXONA VA TADBIRKORLAR MANFAATLARI	535
Sodikov Zokir Rustamovich	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIK SOHASIDA ME'YORIY-HUQUQIY BAZANI ISHLAB CHIQISH	541
Xolmirzayev Ulug'bek Abdulazizovich, Ubaydullayev Toxirjon Abdullajanovich	
MINTAQA OZIY-OVQAT MAHSULOTLARI CHAKANA SAVDOSIDA SHADOW WAREHOUSE MODELIGA ASOSLANGAN YETKAZIB BERISH TIZIMINI JORIY QILISH	548
Ibrayimova Dilnoza Abdisherpovna	
XIZMATLAR SAVDOSI SOHASIDA O'ZBEKISTONNING XALQARO HAMKORLIK IMKONIYATLARI	555
Qodirjonov A.M.	
TO'QIMACHILIK SANOATINI IQTISODIY RIVOJLANTIRISHDA RESURLARDAN SAMARALI FOYDALANISH KONSEPSIYASINI SHAKLLANTIRISH USLUBIYOTI	559
Madraximova Gulasal Ro'zimboy qizi	
ГЛОБАЛЬНЫЕ ТРЕНДЫ СМАРТ-ТУРИЗМА И ИХ ПРИМЕНИМОСТЬ К КУЛЬТУРНОМУ НАСЛЕДИЮ УЗБЕКИСТАНА	564
Салихбаев Нурсултон Равшанович	
IJTIMOIIY HIMOYA TIZIMI VA IJTIMOIIY TIBBIY XIZMATLAR O'ZARO BOG'LIQLIGINING NAZARIY ASOSLARI	572
Shanazarov Farrux Shodiyorovich	
ТЕХНИКО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ РАЗРАБОТКИ МОБИЛЬНОГО ПРИЛОЖЕНИЯ JOB BARAKA ДЛЯ РЫНКА ТРУДА УЗБЕКИСТАНА	577
Еримбетова Улбосын Маратовна	
TASHQI SAVDO VA INVESTITSIYALAR TAHLILI HAMDA ULARNING IQTISODIY XAVFSIZLIKKA TA'SIRI	582
Jalolov Bekzod Sherzod o'g'li	
"O'ZBEKISTONDA KICHIK VA O'RTA BIZNESLAR UCHUN SUN'IY INTELLEKT ASOSIDA MOLIVAVIY KO'RSATKICHLARNI TAHLIL QILISH VA RAQAMLI YECHIMLAR TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH"	586
Azamatjon Mardayev Abdusamat o'g'li	
FARMATSEVTIKA MAHSULOTLARI ISHLAB CHIQARUVCHI KORXONALARDA BUXGALTERIYA HISOBINI TASHKIL ETISHNING ME'YORIY-HUQUQIY ASOSLARI	591
Xudaynazarova Dilnoza Gafurovna	
O'ZBEKISTONDA INNOVASION TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHDA KADRLAR TAYYORLASH MENEJMENTINING AMAL QILISH USULLARI VA TURLARI	596
Ergashev To'liqin Shokirovich	
HUDUDIIY IQTISODIYOTNI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA BOSHQARUV SAMARADORLIGINI OSHIRISH	602
Ibragimov Baxrom Baxodirovich	
ISLOMIY MOLIIYA INSTRUMENTLARINI JORIY ETISH ORQALI O'ZBEKISTONDA MOLIIYA BOZORINI DIVERSIFIKATSIYA QILISHNING STRATEGIK YO'NALISHLARI	606
Xodjayev Aziz Shovkatovich	
MAHALLIIY HOKIMIYAT QAROR QABUL QILISH JARAYONLARIDA DINAMIK OMILLAR VA ULARNING INTEGRATSIYASI	611
Axmedov Farxod Raxmonjonovich	
UZOQ MUDDATLI AKTIVLAR AUDITINI TASHKIL ETISH VA TAHLIL QILISH METODLARINI TAKOMILLASHTIRISH	617
Rizakulov Abdurauf Abdimutalibovich	
ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ПОВЫШЕНИЯ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ТУРИЗМА ЧЕРЕЗ КРЕАТИВНУЮ ИНДУСТРИЮ В РЕСПУБЛИКЕ КАРАКАЛПАКСТАН	623
Хошимова Камилла Навфал қизи	
IMITATION MODELDA AXBOROT NORAVSHANLIGI SABABLI YUZAGA KELADIGAN IQTISODIY SAMARASIZLIK TAHLILI	633
Qodirov Zohidjon Eralievich	

JISMONIY SHAXSLAR TOMONIDAN KREDITLARDAN FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARI	637
Turdiboyeva Kumush Erkinovna	
SOG'LIQNI SAQLASH XIZMATLARI SOHASIDA SIFATNI BAHOLASH KO'RSATKICHLARI VA IQTISODIY SAMARADORLIK O'RTASIDAGI BOG'LIQLIK	641
Usmanova Nasiba Akbarjonovna, Eshbekova Xayriniso Baxtiyorovna	
SOLIQ TO'LOVCHILAR FAOLIYATINING SEGMENTATSIYASIGA ASOSLANIB SOLIQ XAVFLARINI ANIQLASH VA BAHOLASHNING AMALIY YONDOSHUVI	648
Elbaeva M.R.	
DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIK NAZARIY ASOSLARI VA IQTISODIY RIVOJLANISHGA TA'SIRI.....	653
Hamroyev G'ayratjon Sultonovich	
QURILISH MATERIALLARI SANOATIDA ISHLAB CHIQARISHNI SIFAT MENEJMENTI TAMOYILLARI ASOSIDA TASHKIL ETISHNING XORIJ MAMLAKATLAR TAJRIBASI	657
Achilov Ilmurad	
MINTAQALAR INVESTITSION SALOHİYATINI OSHIRISHNING NAZARIY VA METODOLOGIK ASOSLARI	663
Qobilov Anvar Eshpo'lotovich	
ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ЦИФРОВЫХ ПОДХОДОВ В НАЛОГОВОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ	669
Элбаева Мукаддас Рашидовна	
SANOAT KORXONALARINING SAMARADORLIGINI BAHOLASHDA KO'P MEZONLI TAHLIL USULLARINI QO'LLASH.....	674
Muxammadaliyev Mirzohidjon Muxammadali o'g'li	
BOJXONA HUDUDIDA QAYTA ISHLASH BOJXONA REJIMINING AMALDAGI HOLATI TAHLILI	681
Abdullayev Shaxzodbek	
ENSURING SUSTAINABLE REGIONAL DEVELOPMENT THROUGH INTEGRATION OF RECREATION AND ECOTOURISM RESOURCES IN UZBEKISTAN	686
Shaymanova Nigora Yusupovna	
MAKROIQTISODIYOTDA ISTE'MOL VA JAMG'ARISH FUNSIYALARI VA ULARNING O'ZBEKISTONDA O'ZGARISHI TENDENSIYALARI	691
Rustamov Narzillo Istamovich	
CHAKANA SAVDONI BOSHQARISHDA "BIG MIDDLE" NAZARIYASIDAN FOYDALANISH.....	697
Yaqubov Azizbek G'anibekovich	
RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA HUNARMANDCHILIKNI RIVOJLANTIRISHNING PROGNOZ VARIANTLARI	701
Ermetov Amirbek Ismailovich	
FISKAL NOMARKAZLASHTIRISH BO'YICHA XITOIY TAJRIBASI	708
Lokayev Bekzod Sherkobilovich	

FISKAL NOMARKAZLASHTIRISH BO'YICHA XITOY TAJRIBASI

Lokayev Bekzod Sherkobilovich

Stajor tadqiqotchi

Email: bekzodlokaev@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada fiskal nomarkazlashtirish mohiyati hamda Xitoyning fiskal nomarkazlashtirishni boshlashdan oldingi davridagi holati va fiskal nomarkazlashtirishning dastlabki 25 yillik jarayonlari yoritilgan. Maqolada avvalo fiskal nomarkazlashtirish tushunchasining mazmuni ochib beriladi, asosiy qismda esa Xitoy tajribasi uch davrga bo'lingan holda tahlil qilinadi. Yakuniy qismda fiskal nomarkazlashtirish jarayoni o'rganilgan davrda Xitoyning iqtisodiy o'sishiga qanday hissa qo'shganligi haqida xulosaviy ma'lumotlar keltiriladi.

Kalit so'zlar: fiskal tizim, nomarkazlashtirish, markaziy hukumat, mahalliy hukumat, fiskal islohot.

Abstract. This article describes China's efforts before and during the first 25 years of fiscal decentralization. The article first explains the essence of the concept of fiscal decentralization and presents China's experience divided into three periods. Finally, it summarizes how fiscal decentralization contributed to China's economic growth during the period under study.

Key words: fiscal system, decentralization, central government, local government, fiscal reform.

Аннотация. В данной статье раскрывается сущность фискальной децентрализации, а также анализируется состояние Китая до начала проведения фискальной децентрализации и первые двадцать пять лет её реализации. В начале статьи рассматривается содержание понятия фискальной децентрализации, а в основной части китайский опыт анализируется по трём этапам. В заключительной части представлены выводы о том, какой вклад процесс фискальной децентрализации внёс в экономический рост Китая за исследуемый период.

Ключевые слова: фискальная система, децентрализация, центральное правительство, местные органы власти, фискальная реформа.

KIRISH

Fiskal nomarkazlashtirish fiskal federalizm, fiskal avtonomlik va fiskal islohot tushunchalari bilan ma'nodosh bo'lib, fiskal hokimiyatni markaziy hukumatdan mahalliy hukumatga o'tkazishni anglatadi. Fiskal nomarkazlashtirishni himoya qiladigan asosiy g'oya shundan iboratki, mahalliy hukumatlar uzoqdagi markaziy hukumatga nisbatan mahalliy aholining talablariga ko'proq mos keladigan qarorlar qabul qiladi [1]. Boshqacha aytganda, fiskal nomarkazlashtirish davlatning daromad yig'ish vakolatini va xarajatlar qilish mas'uliyatini mahalliy aholining ehtiyojlarini yanada yaxshiroq qondirish maqsadida markaziy hukumatdan mahalliy hukumatlarga o'tkazishni anglatadi.

O'tgan asrning oxirgi choragida 75 dan ortiq davlatlar mas'uliyatlarini hukumatning quyi bo'g'inlariga o'tkazishga (nomarkazlashtirishga) harakat qilgan [2]. Xitoy nomarkazlashgan fiskal tizimni joriy etish bo'yicha rivojlanayotgan va o'tish iqtisodiyoti davlatlariga nisbatan ancha ilg'or tajribaga ega. Bundan 20 yil avval Xitoyning jami xarajatlarining 70 foizi mahalliy hukumatlar tomonidan amalga oshirilgan. Taqqoslash uchun, bu ko'rsatkich rivojlanayotgan mamlakatlarda 19,6 foizni, o'tish iqtisodiyoti davlatlarida esa 22,3 foizni tashkil etgan [3]. Hozirgi davrda Xitoydagi fiskal nomarkazlashuv darajasi yanada yuqori. 2024-yilda Xitoyning jami xarajatlarining 86 foizi mahalliy hukumatlar tomonidan amalga oshirilgan [4].

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Xitoy modelini tushunishda markazdan mahalliygacha bo'lgan "fiskal shartnoma" tizimi va raqobat tamoyili muhim o'rin tutadi. Montinola, Qian va Weingast tomonidan ilgari surilgan "federalism, Chinese style" konsepsiyasi mahalliy hokimiyatlarga bozorni rag'batlantirish hamda tashqi investorlarni jalb etish uchun kuchli fiskal va siyosiy stimullar berganini ta'kidlaydi. Ushbu yondashuv mahalliy hukumatlarni iqtisodiy faollikni oshirishga yo'naltirib, hududlararo raqobat orqali o'sishni qo'llab-quvvatlagan.

Empirik tadqiqotlar fiskal nomarkazlashtirishning iqtisodiy o'sishga sezilarli ta'sir ko'rsatganini ko'rsatadi. Jin va hamkorlari mahalliy hukumatlarning daromad yig'ish va xarajat qilishdagi rag'batlari bilan iqtisodiy faollik o'rtasida kuchli ijobiy korrelyatsiyani aniqlagan. Ular fiskal shartnoma tizimi mahalliy hukumatlar uchun aniq ex-post stimullar yaratganini ta'kidlagan. Shu bilan birga, boshqa tadqiqotlar mintaqaviy siyosatdagi tafovutlar va fiskal nomuvofiqliklar tufayli hududlar o'rtasida fiskal farqlar shakllanganini qayd etadi.

Biroq bu optimistik baholarga qarshi tanqidiy yondashuvlar ham mavjud. Masalan, J. Y. Lin va boshqa iqtisodchilar Xitoyning iqtisodiy o'sishida fiskal nomarkazlashtirish rolini ortiqcha baholash mumkinligini ta'kidlaydi. Ularning fikricha, milliy siyosat, xalqaro savdo va xususiy sektor rivojlanishi kabi omillar yanada muhimroq ta'sir ko'rsatgan. Bu yondashuv nominal fiskal mustaqillik bilan real siyosiy cheklovlar o'rtasidagi ziddiyatni ochib beradi, ya'ni mahalliy darajadagi fiskal imkoniyatlar ayrim hollarda markaziy siyosat bilan cheklangan bo'lishi mumkin.

Fiskal nomarkazlashtirishning ijtimoiy va tengsizlik jihatlari ham alohida e'tiborga loyiq. Xiaobo Zhang va hamkorlari mahalliy hukumatlarning fiskal manbalardagi tafovutlari hamda markazdan beriladigan transferlar tizimi hududiy konyunktura va tengsizlik darajasiga sezilarli ta'sir ko'rsatishini aniqlagan. Ularning tadqiqotida markaz-mahalla fiskal munosabatlari, transferlar hajmi va ularning adolatligi siyosatni qayta ko'rib chiqishni talab qilishi ta'kidlanadi.

Shuningdek, Barry Naughton va boshqa iqtisodchilarning Xitoy iqtisodiyoti hamda fiskal tizimidagi strukturalar bo'yicha olib borgan keng qamrovli ishlari fiskal islohotlarning davriy bosqichlari, soliq tizimidagi o'zgarishlar va mahalliy daromad bazasini kengaytirish mexanizmlarini yoritadi. Ushbu tadqiqotlar Xitoy tajribasini institutsional kontekstda tushuntirib, qaysi siyosiy va iqtisodiy mexanizmlar muvaffaqiyat keltirganini, qaysi nuqtalarda esa tizimiy cheklovlar mavjud bo'lganini aniqlashga yordam beradi.

Umuman olganda, ilmiy adabiyotlarda Xitoydagi fiskal nomarkazlashtirish bir tomondan mahalliy hukumatlarni raqobat orqali iqtisodiy o'sishga undagan samarali mexanizm sifatida baholansa, boshqa tomondan u hududlararo fiskal tafovutlar, markaz-mahalla o'rtasidagi muvozanatning noaniqligi va siyosiy cheklovlar tufayli sezilarli risklarni keltirib chiqargani qayd etiladi. Shu sababli Xitoy tajribasini boshqa mamlakatlarga moslashtirishda institutsional kontekst, transfer mexanizmlari hamda markaziy siyosiy iroda muhim rol o'ynaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot uchun ma'lumotlar asosan Xitoyning moliyaviy boshqaruvi va fiskal islohotlariga oid rasmiy hukumat hisobotlari, Jahon banki hamda Xalqaro Valyuta Jamg'armasining statistik bazalaridan olindi. Tahlil jarayonida qiyosiy va tendensiya tahlili usullari qo'llanilib, fiskal nomarkazlashtirishning iqtisodiy o'sishga ta'siri raqamli ko'rsatkichlar asosida baholandi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Ko'pgina manbalarda bu jarayon uch davrga bo'linadi. Birinchi davr — 1949–1978-yillar. Bu davrda Xitoy hukumati rejalashtirish, moliya va boshqaruvda yuqori darajada markazlashgan edi. Soliq tizimi oddiy bo'lgan, shaxsiy va korporativ daromad solig'i mavjud emas edi. Davlat daromadlari asosan davlat egaligidagi korxonalardan shakllangan va ularning soni ko'p bo'lmagan. Bundan tashqari, bu korxonalar ma'lum reja asosida mahsulot ishlab chiqargan, qancha mahsulot chiqarilishi va qaysi narxda sotilishi oldindan belgilanib, daromad hajmini aniq hisoblash imkonini bergan. Bunday sharoitda boshqaruv tabiiy ravishda soddaroq kechgan.

Davlat xarajatlari ham markaz tomonidan belgilanardi. Mahalliy hukumatlar daromadlarining hududiy xarajatlardan ortgan qismi markazga yo'naltirilgan. O'z xarajatlarini daromadlari bilan to'liq qoplay olmagan hududlar esa markaz tomonidan avtomatik tarzda moliyalashtirilgan. Masalan, yuqori daromadli bir tuman o'z xarajatining 80–90 foizini daromadlari bilan qoplagan bo'lsa, past daromadli boshqa tuman o'z xarajatining 60 foizigacha yetkazgan, yetmagan qismi esa markaziy budjetdan ajratilgan mablag'lar hisobiga qoplangan.

Bu davrdagi fiskal tizim sodd va ma'lum bir holat uchun samarali bo'lgan, biroq mahalliy hukumatlar hamda firmalar uchun fiskal rag'batlar yetishmagan.

1979-yildan boshlab Xitoy yetakchilari bozor iqtisodiyotiga o'tish istiqbollarini ko'zlay boshladilar. Davlat egaligidagi sanoat korxonalari, boshqariladigan narxlar va markaziy iqtisodiy rejalashtirish kabi markazlashgan iqtisodiyot mexanizmlari bosqichma-bosqich parchalanishni boshladi. Masalan, markazlashgan fiskal tizimning asosi — davlat egaligidagi korxonalardan shakllanadigan foyda — nodavlat sektorning keskin o'sishi, davlat korxonalari bilan raqobat kuchayishi hamda ish haqi va resurslar narxining oshishi sharoitida barqarorligini yo'qota boshladi. Soliq tizimi ham turli xil egalik shaklidagi korxonalar paydo bo'lishi bilan murakkablashdi. Shunday qilib, mavjud fiskal tizim bunday o'zgarishlarga javob bera olmay qoldi.

Ikkinchi davr 1979–1993-yillarni o'z ichiga oladi. Bu yillarda turli fiskal tizimlar ishlab chiqildi. Qilingan fiskal islohotlar davlat daromadlarini sezilarli darajada kamaytirdi va markaziy hukumatni kuchli fiskal bosim

ostida qoldirdi. Bu holat hukumat darajalari o'rtasida xarajat mas'uliyatini taqsimlash zaruratini yuzaga keltirdi. Islohotlarning asosiy maqsadi — mahalliy hukumatlarning fiskal vazifalarini bajarishda ularning avtonomligini va mas'uliyatini oshirish orqali mahalliy iqtisodiy rivojlanishni jadallashtirish hamda markaziy hukumat darajasida fiskal nazoratni saqlab qolishdan iborat edi.

1980-yildan boshlab markaziy va mahalliy hukumatlar "alohida qozonlardan ovqat yeydigan" tizimga o'tdilar. Bu tizim mahalliy hukumatlarda o'z daromad bazasini shakllantirishga nisbatan rag'batni kuchaytirdi. Yangi tizimda uch turdagi daromad shakli mavjud edi: markazga qat'iy belgilangan daromad, mahalliy hukumatga qat'iy belgilangan daromad va ularning o'rtasida bo'linadigan daromad. 1980–1984-yillarda markaziy va mahalliy hukumatlar o'rtasida bo'linadigan daromadning 80 foizi markazga, 20 foizi esa mahalliy budjetga yo'naltirilgan. Soliq stavkalari to'liq markaziy hukumat tomonidan belgilanar, soliq to'lovchi korxonalar esa qaysi darajadagi hukumatga bo'ysunsa, o'sha darajaga soliq to'lovlarini amalga oshirardi. Daromadlarning katta qismi mahalliy moliya organlari tomonidan yig'ib olinardi.

1980–1984-yillardagi islohotlar turli hududlardagi daromadlar shakllanishida nomutanosiblikni kuchaytirdi — yuqori daromadli hududlarda ortiqchalik, past daromadli hududlarda esa taqchillik yuzaga keldi. 1985-yilda ushbu tizimning takomillashtirilgan varianti joriy qilindi. Hukumat mahalliy budjetlarning oldingi yilgi daromad-xarajat balansiga qarab, daromadning qanchalik qismini markazga o'tkazish bo'yicha reja ishlab chiqdi. Natijada moliyaviy jihatdan zaif hududlarga o'z daromadining katta qismini o'zida qoldirish imkoniyati berildi, yuqori daromadli hududlardan esa markaziy budjetga ko'proq mablag' o'tkazish talabi qo'yildi. Shu sababli ayrim hududlarning umumiy daromad o'sish sur'ati milliy o'rta daromad o'sish sur'atidan past bo'ldi. Markaziy budjetga yuqori daromadning katta miqdorda olinishi esa mahalliy hukumatlarning soliq bazasini kengaytirish istagini pasaytirdi.

1988–1993-yillarda markaziy va mahalliy hukumatlar o'rtasida fiskal kelishuv tizimi joriy etildi. Bu tizimda hukumatning har bir bo'g'ini o'zidan yuqoridagi darajaga ma'lum daromad va xarajat maqsadlariga erishish uchun hisobot berardi. Markaziy va mahalliy hukumat kelishuvlarida foydalanilgan olti xil metod ishlab chiqilgan va amaliyotga tatbiq etilgan. Ushbu metodlarning barchasi markaziy hukumat mahalliy hukumat daromadining qaysi qismini olishini belgilab berar, biroq yondashuvlari farq qilardi. Daromadning o'sish sur'ati oldingi yil natijalari asosida oldindan belgilanardi. Agar hudud daromadining haqiqiy o'sish sur'ati rejalashtirilgan darajadan yuqori bo'lsa, ortiqcha qismi mahalliy hukumatda qolar edi.

Masalan:

– Birinchi usulda markaziy hukumat mahalliy hukumatdan oladigan daromadi quyidagicha aniqlanadi:

Markazga o'tkaziladigan daromad = mahalliy hukumatning oldingi yilgi daromadi $\times$ (1 + mahalliy hukumat daromadining o'sish darajasi) $\times$ markaz-mahalliy kelishuvdagi foiz.

– Ikkinchi usulda daromad markaziy va mahalliy hukumatlar xarajatlari hamda daromatlari nisbati asosida aniqlanadi.

– Uchinchi usulda qat'iy belgilangan foizdan tashqari o'zgaruvchan foiz miqdorida ham to'lov amalga oshiriladi.

– To'rtinchi usulda mahalliy hukumat markazga qat'iy belgilangan summani o'tkazadi va yillik o'sish sur'atiga qarab qo'shimcha to'lovni amalga oshiradi.

– Beshinchi usulda mahalliy hukumat o'z daromadidan xarajatni ayirib, qolgan qismini markazga o'tkazadi.

– Oltinchi usulda esa xarajati daromadidan yuqori bo'lgan mahalliy hukumatlar daromadini o'zida qoldiradi va qo'shimcha tarzda qat'iy belgilangan subsidiya oladi.

Ichki hukumatlar o'rtasidagi o'tkazmalar to'rtta markaziy-mahalliy grantlardan iborat edi:

a) mahalliy hukumat balansini ta'minlash uchun qat'iy belgilangan subsidiya;

b) kambag'allikni qisqartirish kabi maxsus maqsadli grantlar;

c) yillik hisobni yopish uchun amalga oshiriladigan o'tkazmalar;

d) mahalliy kapitalni shakllantirish va boshqa investitsiya faoliyatlari uchun "kapital grantlari".

Bu davrda markaziy hukumat yuqori daromadli mahalliy hukumatlardan keladigan o'tkazmalarga tobora ko'proq bog'liq bo'lib qoldi.

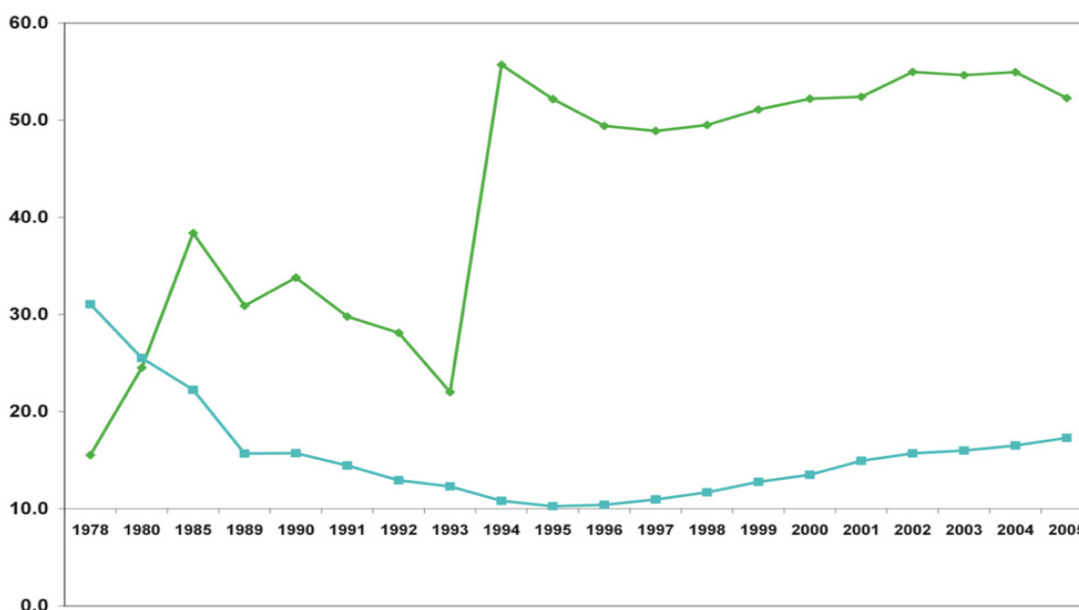
1993-yilgacha amalga oshirilgan islohotlar natijasida markaziy hukumatning fiskal qudrati va daromadi kamaydi. Markaziy hukumat mahalliy soliqlar yig'imiga tayanib qoldi. Ayrim hollarda mahalliy hukumatlar markaziy ko'rsatmalarsiz korxonalarni soliqlardan ozod qilish holatlariga yo'l qo'yidilar. Ya'ni soliq vakolati ayrim hududlarda noto'g'ri qo'llanildi. Bundan tashqari, hududlar o'rtasidagi fiskal tafovutlar kengaydi. Mahalliy xarajatlar markaziy xarajatlarga nisbatan tezroq o'sdi. Umuman olganda, ushbu islohotlar fiskal daromadlarning kamayishiga olib keldi va o'z maqsadiga to'liq erisha olmadi. Biroq ijobiy tomoni shundaki, bu jarayon mahalliy iqtisodiy rivojlanishda daromadlarni yig'ish bo'yicha rag'batni kuchaytiruvchi vosita sifatida xizmat qildi.

1994-yildagi soliq islohoti nimalarni o'zgartirdi va qanday natijalar berdi? Holatni chuqur tahlil qilgan Xitoy hukumati 1994-yilda ichki hukumatlararo fiskal tizimni takomillashtirish maqsadida keng qamrovli soliq islohotini amalga oshirdi. Ushbu islohot natijasida fiskal pasayish to'xtatildi, resurslar ta'minoti yaxshilandi, ayniqsa

markaziy hukumat uchun. Soliq turlari va stavkalari kamaytirilib, soliq tizimi soddalashtirildi, soliq to'lovchilarning yuklamasi yengillashtirildi. Markaziy va mahalliy daromadlar taqsimoti ilgari amal qilgan kelishuv asosidagi shartnomaviy tizim o'rniga, qoidaga asoslangan majburiy soliq tizimiga o'tkazildi. Natijada tizim shaffof bo'ldi. Aylanmadan olinadigan soliq o'rniga qo'shilgan qiymat solig'i (QQS) joriy etildi, korporativ daromad solig'i barcha mahalliy korxonalarni qamrab olish uchun yagona shaklga keltirildi va stavkasi 55 foizdan 33 foizga tushirildi. Shuningdek, aksiz solig'i joriy etildi hamda markaziy hukumat o'zining soliq yig'uvchi organini tashkil etdi.

Mazkur islohot sezilarli natijalar berdi. Jumladan, markaziy hukumatning pasayib borayotgan daromadi bir yil ichida 22 foizdan 56 foizga oshdi va bu o'sishning 42 foizi qo'shilgan qiymat solig'i hissasiga to'g'ri keldi. Markaziy hukumat daromadining YalMga nisbatan 17 yil davomida pasayib kelayotgan ulushi 1996-yilda barqarorlashdi. YalMning o'zi ham 1993–2005-yillar oralig'ida sezilarli o'sishga erishdi. Shuningdek, ichki hukumatlararo fiskal tizim soddalashtirilib, markaziy va mahalliy hukumatlar o'rtasidagi daromad muammolari hal etildi hamda mahalliy hukumatlarga fiskal rag'batlar yaratildi (1-rasm).

1-rasm. 1978-2005-yillarda Xitoy markaziy hukumatining daromadi jami daromadga va YalMga nisbatan (foizda, pastgi chiziq YalMga, yuqoridagi chiziq jami daromadga nisbatan)¹

XULOSA VA TAKLIFLAR

Fiskal nomarkazlashtirish umum qabul qilingan iqtisodiy bilimlarda davlat sektori samaradorligini oshirish vositasi sifatida qaraladi va shu sababli iqtisodiy o'sishni ta'minlash omillaridan biri sifatida afzal ko'riladi. Bunga asosiy sabab sifatida mahalliy hududlarning ehtiyojlarini aynan mahalliy hokimiyatlar yaxshi bilishi hamda ularni qondirish jarayonida ommaviy xizmatlarni yanada samaraliroq yetkazishi ko'rsatiladi.

Biroq Xitoy amaliyotiga nazar tashlasak, so'nggi 25 yil davomida amalga oshirilgan fiskal nomarkazlashtirish harakatlarining mamlakat iqtisodiy muvaffaqiyatiga qanchalik hissa qo'shgani masalasi hali ham bahsli bo'lib qolmoqda. Ushbu savolga javob topish mazkur maqolaning asosiy maqsadi bo'lmasa-da, u muhim kontekst sifatida tilga olindi. Maqolada Xitoyning fiskal nomarkazlashtirishni boshlashdan oldingi davri hamda uning dastlabki 25 yillik rivojlanish bosqichlari yoritildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Wang, Z., & Ma, L. (2014). "Xitoyda Fiskal nomarkazlashtirish: Adabiyotlar tahlili." *Annals of Economics and Finance*, 15(2), 751–770.
2. Ahmad, Junaid, Shantayanan Devarajan, Stuti Khemani, and Shekhar Shah, 2005. *Nomarkazlashtirish va Xizmatlarni yetkazish*. Jahon banki: Vashington D.C.
3. Shen, C., Jin, J., & Zou, H. (2012). "Xitoyda fiskal nomarkazlashtirish: Tarixi, Ta'sirlari, Muammolari va keyingi bosqichlari." *Annals of Economics and Finance*, 13(1), 1–51.
4. Xitoy yillik statistika kitobi, 2024 yil.
5. www.stats.gov.cn – Xitoy Statistika Vazirligi rasmiy veb-sayti.

¹ Manba: Shen, C., Jin, J., & Zou, H. (2012).

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 10

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>